

Зоран Драгишић

Универзитет у Београду, Факултет безбедности

Милица Ђурчић

Универзитет у Београду, Факултет безбедности

БОРЦИ ИЗ СРБИЈЕ У РЕДОВИМА “ИСЛАМСКЕ ДРЖАВЕ” КАО ТЕРОРИСТИЧКА ПРЕТЊА

Сажетак

Одлазак држављана Републике Србије у Сирију и Ирак и њихово прикључивање и активно учешће у терористичкој „Исламској држави“ директно се рефлектовало на промену безбедносне архитектуре Републике Србије. Појачан је процес радикализације првенствено муслиманског становништва, посредством интернетна, деловања радикалних имама и невладиних организација. Као последица наведених активности све је већи број појединаца и читавих породица који из Србије одлазе у Сирију. Република Србија предузима низ активности с циљем спречавања испољавања терористичке претње чији је носилац „Исламска држава“. Као један од најнефективнијих одговора у спречавању одласка српских држављана у сукоб у Сирију јесте примена и развој процеса дерадикализације, чији би носилац било цело друштво.

Кључне речи: *Република Србија, Исламска држава, терористичка претња, радикализација, дерадикализација*

УВОД

„Исламска држава“ означава озбиљну терористичку претњу по безбедност читавог Балкана. Балкан, како због историјске и културне компоненте, тако и због свог специфичног геополитичког положаја није могао да остане имун на дешавања и промене које се одвијају на Блиском Истоку. Не само да вехабијски покрет на овом подручју добија на снази и бројности, већ се од 2011. године повећава број лица које одлазе у Сирију и Ирак и придружују и узимају активно дејство у оквиру терористичке тзв. Исламске државе. Ова дешавања утицала су на промену констелације претњи по безбедност Србије, чије су директне последице осликане у настављеној „реисламизацији“ муслиманског становништва и појачаној радикализацији. Србија је мултикултурално и мултинационално друштво чији је саставни део муслиманска заједница¹⁾. Значајна карактеристика муслиманске заједнице у Србији јесте да она није хомогена, већ је етнички и језички подељена. Самим тим, могуће је идентификовати најмање четири подгрупе које имају своје специфичности: Бошњаци, Албанци, Роми и мале етничке заједнице међу којима су најбројнији Турци и Горанци.

Највећа концентрација муслиманског становништва у Србији је у Санџаку (Рашко-Полимска област), односно у градовима Нови Пазар, Сјеница и Тутун, где су насељени Бошњаци. Муслимани који живе на овом подручју вековима уназад били су следбеници Ханефијског мезхеба²⁾, да би тек од почетка 21. века дошло до појаве „реисламизације“ муслимана³⁾, односно

- 1) Према подацима Статистичког годишњака Републике Србије за 2015 годину, „поред Срба (83,3%), најбројнији су Мађари (најзаступљенији су у Региону Војводине), затим Роми (Регион Јужне и Источне Србије и Регион Војводине) и Бошњаци (претежно живе у Региону Шумадије и Западне Србије). Преко шест милиона становника Републике Србије је православне вероисповести (84,6% од укупног становништва). Други по бројности су католици, са 350 хиљада (5%), а трећа по заступљености је исламска вероисповест, са више од 220 хиљада припадника (3%)“ Извор: *Статистички годишњак Републике Србије 2015*, страна 32, Интернет:http://webzrs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/88/30/02_Stanovnistvo.pdf, датум приступа: 17. април 2016.
- 2) У исламу данас egzистира седам мезхеба - правних школа које су у функцији разумевања текстова Курана (Зејдијски, Ханефијски, Маликијски, Шафијски, Ханбелијски, Шинитски или Дванаестоимамски и Ибадијски мезхеб). Муслимани на Балкану вековима следе Ханефијски мезхеб, да би на измаку 20. века почели да пристижу мисионари, познати као вехабије, који су следбеници Ханбелијског мезхеба и проперирају да су они на праву добрих претходника (селафу салих). Видети шире: Мијалковски Милан, „Домети агресије селефија на неинтегрисаном делу Балкана“, *Војно дело*, Београд, јесен 2011.
- 3) На територији Србије екстремисти из редова вехабија први пут су се јавно огласили 25. септембра 2002. године у Сјеници када је организована поворка аутомобила, са црном

деловања вехабија, следбеника Ханбелијског мезхеба. Вехабијски покрет пронашао је своје упориште на овом простору након завршетка рата у БиХ⁴⁾ и Санцак се често анализира као екстериторијална заједница БиХ, с обзиром да када је реч о деловању вехабија, дешавања у Санцаку представљају својеврсну рефлексију догађаја у БиХ.

У области општина Прешево и Бујановац насељени су Албанци чије политичке активности су углавном уско повезане са активностима и деловањем Албанаца на Косову и Метохији и Албанији.

Иако у прошлости Роми у Србији нису перцепцирани као радикални исламски фактор, последњих година уочено је да радикални имами врше појачан утицај на њих што је резултовало променом стила облачења одређеног броја Рома, који све више подсећа на карактеристичан стил облачења вехабија. Како Роми углавном живе у тешким материјалним условима, постају лака мета за радикализацију⁵⁾ уз обећање материјалне добити. Намеће се питање да ли врбовани Роми заиста прихватају исламски радикализам, или су привучени новчаним наградама, обећањима да ће добити посао и иностранству, односно да ће бити омогућено школовање њиховој деци. У сваком случају, чињеница је да се број радикализованих Рома повећава, те овај проблем никако не сме да се занемари с обзиром да представља озбиљну безбедносну претњу чије последице могу бити видљиве у непосредној будућности.

Четврту подгрупу муслимана у Србији означавају Турци, Горанци и друге мање етничке заједнице. Како је радикализа-

муцахединском заставом на челу, узвикивала паролу „И Санцак је Босна“. Исте године растурану су летци у Прибоју, Пријепољу, Новој Вароши, Новом Пазару, Тутину и Сјеници, који позивају да муслимани не честитају Божић својим православним комшијама. Већу пажњу јавности привукли су 2006. године, након спречавања концерта музичког ансамбла „Балканика“ у центру Новог Пазара и оружаног сукоба са умереним муслиманским верницима у новопазарској „Араб џамији“. Видети шире: Трифуновић Дарко, Стојаковић Горан, Врачар Милинко: *Тероризам и вехабизам*, Филип Вишњић, Београд, 2011., стр 305.

- 4) Извештај „Међународне кризне групе“ под називом „Српски санцак-још увек забораваљен“ недвосмислено указује на могућност настанка тензија међу муслиманима са овог простора, њихову радикализацију и ескалацију насиља. Видети шире: International Crisis Group, *Serbia's Sandzak- Still Forgotten*, Europe Report, No 162, Brussels, April 2005.
- 5) Према речима Јована Дамјановића, председника Светске организације Рома, ромска насеља су постала мета терориста јер се Роми перцепирају као неинформисани, необразовани, у лошем социјалном и економском положају, те су виђени као лака мета за индоктринацију и регрутацију. Роми често нису свесни ризика који са собом носе радикални исламисти. Видети шире: *Roma citizens reject radical Islamic groups*, Интернет: <http://roma.idebate.org/news-articles/southeast-european-times-roma-citizens-reject-radical-islamic-groups>, датум приступа: 19. април 2016.

ција првенствено усмерена ка муслиманској популацији и њиховој „реисламизацији“, па тек онда ка лицима које треба конвертовати у ислам, наведене четири групације су најрањивије. Данас се са сигурношћу може говорити о снажном деловању вехабија не само у Санџаку, већ и у Београду, Новом Саду, Лозници и широм Шумадије⁶⁾. Њихово деловање усмерено је ка радикализацији лица и треба да резултује врбовањем појединаца и читавих породица за одлазак у рат у Сирију на страни тзв. Исламске државе.

ПУТЕВИ РАДИКАЛИЗАЦИЈЕ

Како би држава и друштво могли да се супроставе врбовању и регрутовању српских држављана за одлазак у ратне зоне у Сирији, неопходно је да се препознају и анализирају сви аспекти процеса радикализације. Радикализација означава „процес путем којег особа мења своје понашање и почиње да подржава тероризам или друге форме екстремизма које воде ка тероризму“⁷⁾. Самим тим, потребно је примарно идентификовати путеве радикализације, односно утврдити ко и на који начин тежи да утиче на промену свести и понашања људи, у складу са циљевима тзв. Исламске државе. Након тога приступа се утврђивању циљне популације која може постати предмет радикализације.

Подручја која се уобичајено идентификују као посебно рањива и у којима се испољава висок ризик од радикализације јесу интернет, џамије и друге верске организације, невладине организације, сектор едукације (првенствено Универзитети), сектор здравства и казнено-поправне институције⁸⁾. Зависно од социо-економских, историјских, културних, политичких и

6) Према наводима неких медија, у Београду има око 200 вехабија (највише њих живи у Земуну, Палилули, насељу Медаковић и у центру града), где на Војном путу имају свој месџид (џамија без минарета). Други медији наводе број од 500 вехабија. Упореди: „У Београду има 200 вехабија, на Војном путу имају свој месџид“, Вечерње новости, Београд, 15. март 2014. Интернет: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:482801-U-Beogradu-ima-200-vehabija-na-Vojnom-putu-imagju-svoj-mesjid>; „Ово су српске вехабије, њих 500: где им се по Србији налазе штабови“, Телеграф, 29. април 2015. Интернет: <http://www.telegraf.rs/vesti/1544847-ovo-su-srpske-vehabije-evo-gde-su-im-stabovi-i-koliko-ih-ima>, датум приступа 20. април 2016.

7) Annex A: Glossary of terms In: *Prevent Strategy*, Presented to Parliament by the Secretary of State for the Home Department by Command of Her Majesty, June 2011, page 107.

8) House of Commons, Home Affairs Committee, *Roots of violent radicalization*, Nineteenth Report of Session 2010-2012, January 2012., page 13.

других фактора, разликују се и путеви радикализације у државама. У Србији најизраженији путеви радикализације јесу посредством Интернета, деловања радикалних имама и невладиних организација, док радикализација у образовним и казнено-поправним установама има своје специфичности у поређењу са другим европским државама. Јасно, ови путеви радикализације међусобно се преплићу и надопуњују, са циљем да максимизирају свој ефекат у складу са планираним циљем: радикализују што већи број људи и приволе их да се прикључе ратним дејствима у Сирији.

Интернет

Нови медији омогућавају терористичким организацијама да лакше и слободније преносе поруке него што би то чинили кроз традиционалне медије. Интернет представља кључно средство комуникације терориста⁹⁾ те они активно користе различите платформе у процесима ширења верске нетрпељивости, величања насиља, радикализације и регрутације нових чланова, односно координације терористичких активности. Можемо тврдити да се на интернету развила специфична субкултура која велича насиље¹⁰⁾ Када је реч о коришћењу Интернета у сврху радикализације грађана Србије од стране припадника тзв. Исламске државе, могуће је идентификовати два носиоца угрожавања чије дејство је кумулативно. Први носилац угрожавања јесу терористи чије су индоктринарно-пропагандне и регрутне активности усмерене ка свим људима, са циљем исламизације и „реисламизације“. Тзв. Исламска држава тежи да максимално увећа број припадника, следбеника и симпатизера, те спроводи масовне медијске активности са сврхом промоције и стицања легитимитета. На тај начин и Србија се нашла на удару масовног таласа радикализације. Други извор угрожавања јесу припадници тзв. Исламске државе са подручја Балка-

9) Бројне су карактеристике Интернета које погодују терористима: 1) лак приступ; 2) мало или без регулације, цензуре и других облика контроле од стране власти; 3) потенцијално широка публика широм света; 4) анонимност; 5) брз проток информација; 6) јефтин развој и одржавање присуства на интернету; 7) мултимедијално окружење (могућност комбиновања текста, видеа и могућност да корисници преузимају филмове, песме, књиге, постере итд.); 8) могућност да обликују приче које преносе традиционални медији, обзиром да они користе Интернет као извор Weimann, Gabriel, *HowModernTerrorismUse theInternet, SpecialReport*. UnitedStatesInstituteofPeace, Washington, 2004.,page 3.

10) О субкултуру и религији као извору угрожавања безбедности види шир у: Р.Гаџиновић: *Угрожавање капацитета безбедности државе*, Филип Вишњић, Београд, 2013., стр115.-120.

на од којих су неки и даље стационирани на Балкану, други су у државама Западне Европе, док мањи део делује из Сирије. С обзиром да су упућенији у друштвено-политичка дешавања на овом простору, њихов приступ је непосреднији са селективније одабраном циљном популацијом за радикализацију.

У Србији постоје бројне интернет странице на којима се могу пронаћи радикални садржаји¹¹⁾. Посебан значај имају друштвене мреже, које су јефтине, са лаким приступом, пријатељски оријентисане и стварају могућност да терористи сами ступе у комуникацију са циљном популацијом уместо да чекају да корисници њих контактирају. У Србији ове мреже броје велики број корисника и међу најзначајнијим издвајају се Фејсбук, Твитер, Јутјуб.

Фејсбук јесте највећа виртуелна мрежа која броји преко милијарду корисника. За терористе је ова мрежа¹²⁾ посебно интересантна јер су најбројнији корисници млади који повремено, често и случајно, виде цихадистичке садржаје, како би се у почетку заинтересовали, а касније били упућени и почели да прате садржаје на радикалнијим форумима с циљем даље саморадикализације. Мирза Ганић је пре погибије редовно на свом профилу остављао поруке и снимке путем којих је позивао људе да му се придруже у борбама у Сирији.

Твитер се употребљава ради размене информација у реалном времену, вођења разговора и праћења вести. Веома је популаран међу исламистима, који поруке пишу на перфектном енглеском језику или на више језика симултано. Ради разликовања од других, себе идентификују кроз ознаке „хаштагова“ који ће другима недвосмислено да укажу да је реч о овој терористичкој организацији.

Јутјуб поседује велики радикализујући потенцијал јер је визуелан, не захтева познавање арапског језика, велика информатичка предзнања и прикладан је за умножавање и ши-

11) Примери интернет страница на којима се могу пронаћи радикализујући садржаји су: <http://putvjernika.com/>; <http://www.stazomislama.com/>; <http://balkanskiemirat.blogspot.rs/>; <http://dzematfurqan.blogspot.rs>.

12) Терористи су препознали капацитете које поседује Фејсбук и користе га у следеће сврхе: 1) начин да се размењују оперативне и тактичке информације, као што су упутства за прављење бомби, одржавање и употреба оружја, тактичко снимање и сл.; 2) веза са екстремистичким сајтовима и осталим радикалним садржајима који су повезани на Фејсбук групе; 3) медиј за ширење терористичке пропаганде и екстремистичких идеја и порука и 4) извор информација за даљинско извиђање циљева. Weimann, Gabriel, *New Terrorism and New Media*. Washington: Commons Lab of the Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2014., page 6.

рење садржаја. Поред видео снимака, који су кључни аспект ове платформе, значајан аспект Јутјуба јесте социјално умрежавање корисника. Могућност да размене коментаре о видео снимку и слања приватних порука другим корисницима омогућава терористима да се међусобно брзо идентификују, што резултује успостављањем виртуелне заједнице¹³⁾. Корисници ове мреже на једноставан начин долазе до садржаја који их интересују, од снимака молитви имама са преводом на српски језик до снимака са бојних поља, који у њима изазивају одређене емоционалне реакције. Њихови коментари могу да спровоцирају комуникацију са цихадистима, који стрпљиво чекају како би започели процес радикализације и регрутације. Према казивању Есада Кундаковића, оца погинулог Елдара Кундаковића, он је свог сина затицао како је читаве ноћи проводио гледајући снимке сукоба у Сирији, плакао и тада „осетио позив“ да оде у рат у Сирију.

Појединци који се са радикалним исламом сусрећу путем друштвених мрежа често имају питања или недоумице за чије решавање има је потребна интензивнија комуникација. Из тих разлога посећују блогове и форуме где могу да поставе питања, разреше сумње или потврде досадашње ставове и схватања. Тако ова места постају кључна тачка трансформације појединца и његовог прихватања радикалног ислама. На њима могу да ступе у комуникацију са истомишљеницима и чују приче појединаца који су учествовали у борбеним дејствима. Дакле, употреба интернета јесте најзначајнији пут радикализације српских држављана. Како би обезбедили пун ефекат радикализације, већабије покушавају одмах по успостављању комуникације да лицима наметну неку активност. Тако, познати су примери да су таквим појединцима послата „браћа“ из Беча и они су били у обавези да им пруже смештај и помоћ да се асимилују у нову средину.

Деловање радикалних имама

У оквиру радикализације посредством деловања верских организација у Србији се посебно истиче деловање радикалних имама. У муслиманским заједницама имами уживају велики углед с тим што радикални имами тај углед користе како би верницима пренели радикално тумачење ислама. Ходајући по

13) Weimann, Gabriel, *New Terrorism and New Media*. Washington: Commons Lab of the Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2014., page 10,11.

танкој линији између слободног изражавања своје вере и екстремизма, они означавају други најзначајнији радикализујући фактор у Србији. Активности радикалних имама могу да се поделе у директно и индиректно деловање. Под директним деловањем подразумевају се проповеди у џамијама на којима се верници непосредно присутни. Индиректно деловање радикалних имама остварује се посредством електронских и штампаних медија који промовишу радикалну исламистичку идеологију.

Током протеклог периода уочена је значајна активност Адема Демировића, радикалног верског лидера пореклом из Тутина који је оптужен да је регрутовао борце за тзв. Исламску државу у оквиру месцида „Ал Фуркан“ у Новом Пазару. Последњи његов улазак у Србију евидентиран је у јулу 2015. године, са циљем да убеди људе да се прикључе „светом рату“¹⁴⁾. Наводи се и повезаност Сеад Исламовића, имама Хаци мехове џамије са радикалним цихадистима у Санџаку¹⁵⁾.

Деловање невладиних организација

У Србији делује велики број невладиних организација које служе као параван за радикализацију и врбовање људи за терористичко деловање и прикључивање тзв. Исламској држави и финансирање терористичких активности. Највећи број оваквих организација налазе су у Санџаку, а као најактивнија невладина организација која учествује у промоцији радикалног ислама издваја се „Ал Фуркан“ из Новог Пазара. Представља део глобалне „Ал Фуркан“ организације која има седиште у Лондону, а финансирана је од стране Саудијске Арабије. У месциду „Ал Фуркан“ проповеда се радикални ислам, али није реч о класичном регрутном центру какви постоје широм БиХ, већ је то место на којем је могуће ступити у комуникацију са људима који су у Сирији и ратују на страни тзв. Исламске државе. Организација „Ал Фуркан“ има своје незваничне испоставе широм Србије, веома је активна на интернету, има свој сајт, фејсбук профил, па чак и андроид апликацију. Средином 2015. године српске службе безбедности лоцирале су у Сирији

14) „Креће крвави цихад против Срба“, Телеграф, 05. август 2015. Интернет: <http://www.telegraf.rs/vesti/1690790-krece-krvavi-dzihad-protiv-srba-kada-procitata-ko-je-pre-deset-dana-posetio-srbiju-zaledicete-se>, Датум приступа: 20. април 2016.

15) „Повезаност вехабија са Ал Каидом“, Данас, Интернет: http://www.danas.rs/danasrs/drustvo/povezanost_vehabija_sa_al_kaidom.55.html?news_id=278072, Датум приступа: 20. април 2016.

осамнаест српских држављана, а повезаност која постоји између њих јесте да су сви пре одласка у Сирију били активни у „Ал Фуркану“¹⁶⁾. Наведена три пута радикализације су најзначајнија и њихово деловање је комбиновано, нпр. невладине организације врбују појединце путем интернета, а они се потом радикализују слушајући проповеди имама.

Образовне институције

Радикализација у образовним институцијама није значајније заступљена, као што је то случај у земљама Блиског Истока, у Турској или чак и у Западној Европи. Међутим, посебан изазов представља чињеница да млади одлазе на студије на исламске универзитете где неки од њих буду радикализовани. Након тога одлазе у сукобе у Сирији или се враћају у Србију где они започињу радикализацију других лица.

Затвори

Слобода вероисповести подразумева слободно испољавање религије, што мора бити омогућено и затвореницима у казнено-поправним заводима. Такође, уколико то пожелe, они могу да промене своју вероисповест, јер конверција религије није исто што и радикализација. Међутим, у затворима у Републици Србији јавља се озбиљна претња испољена у потенцијалној радикализацији затвореника. Наиме, допуна Кривичног Законика члановима који инкриминишу Учешће у рату или оружаном сукобу у иностраној држави и Организовање учешћа у рату или оружаном сукобу у иностраној држави указује да ће одређен број лица која су учествовала у ратним дејствима у Украјини и Сирији, по повратку у Србију бити процесуирна. Основна карактеристика држављана Србије који су учествовали у сукобима у Сирији на страни тзв. Исламске државе јесте да је реч о радикализованим лицима. Питање које се намеће јесте да ли осуђени терористи треба да буду третирани као „обични“ преступници с обзиром да време provedено у затвору могу да искориста за радикализацију других лица и мобилишу помоћ¹⁷⁾? Затвори представљају установе са ограниченим

16) „18 имена: Ово су терористи из Србије који се боре за Исламску Државу“, Блиц, 11. јун 2015. Интернет: <http://www.blic.rs/vesti/politika/18-imen-a-ovo-su-teroristi-iz-srbije-koji-se-bore-za-islamsku-drzavu/xb8svk6>, Датум приступа: 20. април 2016.

17) Neumann, Peter, *Prisons and Terrorism: Radicalisation and De-radicalisation in 15 Countries*, International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR), 2010, page 1.

кретањем лица, устаљеним стилем живота, где се у исто време налазе осуђеници различитих образовних структура, социо-културног миљеа и са доста слободног времена. Самим тим затвореници могу постати погодне жртве за врбовање од стране већ радикализованих осуђеника. Поред тога, уочено је да се у затворе шаље верска литература, нарочито из Беча, управо с циљем регрутовања за вехабијски покрет ¹⁸⁾.

С друге стране, за Србију је карактеристична појава повратка лица која су радикализована у затворима у иностранству. Наиме, појединци и групе које одлазе у Западну Европу с намером да врше крађе и друга кривична дела и буду ухапшени често буду радикализовани током боравка у затворима, да би се затим вратили у Србију и започели са врбовањем других лица за учешће у терористичким активностима.

ЦИЉНА ПОПУЛАЦИЈА ЗА РАДИКАЛИЗАЦИЈУ

Приликом одабира лица ка којима ће применити методе и технике радикализације, вехабије се не воде принципом случајности. Напротив, они бирају лица и групе које ће врбовати. Циљна популација за радикализацију су муслимани где је циљ извршити „реисламизацију“, односно од следбеника Ханефијског мезхеба створити следбенике Ханбелијског мезхеба. У мањој мери радикализују и припаднике других верских заједница. Вехабије првенствено користе лошу социо-економску ситуацију у Србији и бројне социјалне антагонизме, концентришући се ка лицима из сиромашнијих слојева друштва, необразованим и мање образованим, дакле лицима чија је свакодневница оптерећена проблемима преживљавања, и нуде материјалну помоћ, могућност да зараде и друге бенефите.

Када је реч о старој структури, забрањава податак да је све већи број младих који одлазе у Сирију. Мирза Ганић се тзв. Исламској држави прикључио одмах након Гимназије, као и Лејла Браховић, а Елдар Кундаковић је погинуо у својој 27.

18) Као организатор слања верске литературе у затворе у Србији наводи се др Сафет Кудузовић, шејх од угледа. Често путује по Европи и држи проповеди на којима се може чути „Треба убити онога ко увреди Пророка, без обзира да ли се покајао или није. Бог нека опрости, ми нећемо“. „У Београду има 200 вехабија, на Војном путу имају свој месид“, Вечерње новости, Београд, 15. март 2014. Интернет: <http://www.novosti.rs/vesti/naslovna/hronika/aktuelno.291.html:482801-U-Beogradu-ima-200-vehabija-na-Vojnomputu-imaju-svoj-mesdzid>, Датум приступа: 20. април 2016.

години и био је један од најстаријих у својој јединици. Терористи експлоатишу одређене карактеристике младих као што је неизграђен идентитет, преиспитивање припадности датом друштву и сопственој сврси, тежња за остварењем вишег циља и идеала, свакодневну борбу са лошом материјалном ситуацијом, пружајући им разумевање, утеху и у увид у нови свет-свет џихадизма под маском праведног рата.

С обзиром да се повећава улога жене у исламистичким терористичким организацијама, диференцијација према полу постала је веома значајана. „Исламска држава“ је у почетку била резервисана према идеји регрутовања жена, а данас оне поред улоге пружања подршке и потпоре мушкарцима, узимају учешће и у ратним дејствима. Управо у овом аспекту уочава се значајна разлика између деловања „Ал Каиде“ и „Исламске државе“, јер тзв. Исламска држава тежи да у Сирију привуче и насели читаве породице. Користећи културне обрасце и чињеницу да жена чини стуб породице, значајни ресурси усмерени су ка радикализацији жена. Уколико успеју да радикализију жену, велика је вероватноћа да ће она свој утицај пренети на остатак породице. Жена је та која највише времена проводи са децом и васпитава их, те уколико је следбеница радикалног тумачења ислама, у складу са тиме ће васпитавати и своју децу. Број жена из Србије које одлазе у Сирију и оних које регрутују за одлазак у константном је порасту¹⁹⁾. Карактеристични примери су Невене Павловић и Аните Шаћири. Невену Павловић са Земуна радикализовао је отац Абдулах Павловић, а затим се удала за Самиду Цицвару из БиХ и са њим и двоје деце отишла у Сирију где их је дочекао њен отац. Анита Шаћири је Албанка из Смедерева која се такође удала за држављанина из БиХ и са њим отишла у Сирију²⁰⁾.

Као што вехабије циљано бирају популацију коју теже да радикализују, тако и држава мора да поседује ресурсе и инфраструктуру за детектовање лица која су „под ризиком“, односно показују почетне знакове или интересовање за радикалне идеологије. Важно је истаћи да појединци који показују почетне знакове радикализма углавном делују у правним окви-

19) Када су српске службе безбедности лоцирале 18 држављана Србије и Сирији, међу њима је било чак 7 жена и све су биле активне у невладиној организацији „Ал Фуркан“. Најмлађа међу њима јесте Лејла Браховић која је у Сирију отишла са 19 година, одмах по завршетку средње школе.

20) „За ИСИС заједно ратују једна Српкиња и једна Албанка“, 05.10.2014. Интернет: <http://www.info-ks.net/vijesti/regija/48855/za-isis-zajedno-ratuju-jedna-srpkinja-i-jedna-albanka>, датум приступа 02.02.2016.

рима. Превентивни рад са оваквим лицима пре него што дође до окидача насиља, односно одлазак у Сирију захтева сложену реторику и примену алтернативних гледишта²¹⁾. Стога и друштво мора да преузме активну улогу у спречавању радикализације и у активној дерадикализацији.

АКТИВНОСТИ СРБИЈЕ У СУПРОСТАВЉАЊУ ТЕРОРИСТИЧКОЈ ПРЕТЊИ ТЗВ. ИСЛАМСКЕ ДРЖАВЕ

Деловање Републике Србије у супротстављању тероризму, ескалацији исламског радикализма и спречавања одласка њених држављана на ратишта у Сирији и Ираку може да се посматра кроз два система активности која се примењују кумулативно.

Први ниво активности Србије у противтерористичком деловању подразумева сарадњу обавештајних служби, полиције и правосуђа на откривању, идентификацији, привођењу и процесуирању лица која учествују у дејствима тзв. Исламске државе, односно појединаца који организују и шаљу лица у Сирију и Ирак. У складу са тиме, Србија тежи да развија ефикасне полицијске снаге, обавештајно-безбедносни систем и систем правосуђа како би се успешно супроставила терористичкој претњи. Истовремено тежи да успостави ефикасну и ефективну координацију са системима безбедности свих балканских земаља.²²⁾

Други ниво активности огледа се у допуни кривичног законодавства. Република Србија, суочена са одласком својих држављана на ратишта у Украјини, Сирији и Ирак, донела је измене Кривичног Законика којим инкриминише одлазак држављана на страна ратишта и регрутовање људи за одлазак на страна ратишта кроз посебна кривична дела: Учешће у рату или оружаном сукобу у иностраној држави и Организовање учешћа у рату или оружаном сукобу у иностраној држави²³⁾. Закон наводи да ће се сваки држављанин Србије који учествује у рату или оружаном сукобу у иностраној држави, као припадник војних

21) Saltman, Erin Marie, Smit Melanie, *'Till Martyrdom do us part' – Gender and the ISIS Phenomenon*, Institute for Strategic Dialogue, page 54.

22) О систему антитерористичких мера видишире: Р.Гафиновић, *Антитероризам*, Службени гласник, Београд, 2015. година

23) *Кривични Законик Републике Србије*, члан 386 а и 386 б.

или паравојних формација страна у сукобу, а није држављанин те стране државе, као ни припадник званичне мисије међународне организације чији је Србија члан, казнити затвором од шест месеци до пет година. Уколико је ово кривично дело изврши у саставу групе учинилац ће се казнити затвором од једне до осам година.

Озбиљнија казна и конкретније дефинисано биће кривичног дела прописана је за лица која врбују људе за одлазак на страна ратишта на територији Републике Србије. Ко у врбује или подстиче друго лице да узме учешће у рату или оружаној сукобу на територији друге државе или организује групу и врши обуку другог лица или групе за извршење тог дела, опреми или стави на располагање опрему ради извршења тог дела или даје или прикупља средства за извршење тог дела, казниће се затвором две до десет година.

Србија је, дакле, као и друге државе региона изменама свог кривичног законодавства инкриминисала наведена дела, чиме је створила правни основ службама безбедности за надзор лица која се баве регрутацијом људи за одлазак на страна ратишта, отворила простор судовима да изричу адекватне казне и домаћој и светској јавности ставила до знања да су балканске државе део светске противтерористичке коалиције и да својој заштити од глобалног цихада прилазе веома одговорно²⁴). Одмеравањем казне за дело Учешће у рату или оружаној сукобу у страни држави до 5 година, створена је могућност примене опортунитета и тиме држави и друштву дат је ефикасан механизам за примену процеса дерадикализације, чији носиоци би било „покајници“, односно лица која су се, након одласка у Сирију покајала и вратила у Србију, спремна да активно помогну спречавању даље радикализације појединаца и група за одлазак на ратишта у Сирији.

Идентификоване слабости

Република Србија суочава се са одређеним проблемима које јој отежавају да пружи адекватан одговор терористичкој претњи осликаној у тзв. Исламској држави. Први проблем јесте системски и огледа се у немогућности утврђивања тачног броја држављана Србије који су се прикључили тзв. Исламској држави. Узрок овог проблема првенствено проистиче из

24) Драгишић Зоран, Јанковић Бранкица, „Радикални исламизам и безбедност Балкана“, *Политика националне безбедности*, Вол.7, 2014., стр. 85.

чињенице да сва лица не одлазе директно у Сирију. Одређен број лица прво одлази у Западну Европу, нарочито у кампове у Бечу, на даљу обуку и радикализацију, одакле настављају пут ка Сирији. Значајан је и број студената који су отишли на школовање на исламске универзитете у Истамбул и Каиро и након одређеног периода се упутилиу Сирију. Као посебан проблем јавља се и постојање лица са двојним држављанством. Самим тим, не постоји тачан податак о броју држављана Србије који се налазе у Сирији. Према подацима Међународног центра за студије радикализације и политичког насиља из Лондон (International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence - ICSR) у Сирији се налази између 50 и 70 српских држављана²⁵⁾.

Друга слабост са којим се суочава друштво у Србији јесте подељеност муслиманске заједнице. Истовремено егзистирају „Исламска заједница Србије“ на челу које је реис-улема Адем Зилкић и која ужива подршку Републике Србије и „Исламска заједница у Србији“ коју предводи муфтија Мевлуд Дудић, чиме се верска порука муслиманској заједници шаље из два извора.

ДЕРАДИКАЛИЗАЦИЈА: ОДГОВОР ДРЖАВЕ И ДРУШТВА

Као одговор на процесе радикализације, држава и друштво морају да узму активно учешће у процесима дерадикализације. „Дерадикализација јесте процес који подразумева низ активности усмерених ка појединцима који подржавају тероризам и /или су били ангажовани у терористичким и сродним активностима, с циљем да утичу на њихове когнитивне промене и/или промене у понашању, како би такав појединац стекао нови поглед на тероризам и одустао од учествовања у терористичким активностима“²⁶⁾. Унапређење процеса дерадикализације подразумева идентификацију носиоца угрожавања, лица ка којима је радикализација усмерена, начине извршења и циљеве због којих се спроводи.

25) Neumann Peter, *Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s*. Report of International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence, January 2015.

26) Annex A: Glossary of terms In: *Prevent Strategy*, Presented to Parliament by the Secretary of State for the Home Department by Command of Her Majesty, June 2011, page 107.

Изналажење адекватног одговора подразумева алармирање читавог друштва на ову опасност и проналажење партнера. На тај начин пружа се подршка заинтересованим појединцима и организацијама у изградњи капацитета цивилног друштва за пружање одговора на екстремизам у виду промоције и примене процеса дерадикализације. Таква подршка може да се огледа у пружању помоћи организацијама које воде интернет кампање против ширења материјала који пропагира радикализам. Особа која има истакнуту улогу у промоцији мултикултуралима у Санџаку и која се залаже за толеранцију јесте активисткиња Аида Ћоровић, која је дуго била на челу организације „Урбан-ин“. Њој је 2013. године додељена стална полицијска пратња после оцена да јој је озбиљно угрожена лична безбедност, а због претњи и позива на ликвидацију који потичу са бројних портала вехабија.

Исламска заједница у Србији је подељена што резултује ситуацијом да се верска порука шаље из два независна извора. Друштво би требало да пружи помоћ муслиманској заједници у превазилажењу постојећих тешкоћа, јасно без нарушавања верских слобода грађана Србије. С друге стране, муслиманска заједница би могла да има велику улогу у процесима дерадикализације, поготову у првим фазама радикализације појединца који још не предузима незаконите активности, а радикално тумачење ислама га збуњује те он тражи помоћ у разумевању ислама. Предузимањем образовних и васпитних активности у циљу правилне едукације младих остварио би се дугорочан позитиван ефекат.

Кључну улогу у процесу дерадикализације могу имати „покајници“ (*Defectors*) односно лица која су отишла да ратују у Сирији, а када су видели каква је реалност тзв. Исламске државе разочарали се и вратили у Србију, спремни да спрече друге да направе њихову грешку. Сведочења „покајника“ веома су значајана зато што пружају јединствени увид у живот у оквиру тзв. Исламске државе и њихове приче могу постати снажно оружје у супростављању терористичкој претњи. Њихова казивања имају кредибилитет, јер су заиста били очевици дешавања, и могу да просведоче како суштина сукоба није супростављање Асаду, и вожење „светог рата“ већ рат муслимана против своје браће. Припадници тзв. Исламске државе учествују у бруталностима и зверском насиљу над другим муслиманима. Као остали разлози због којих су појединци одустајали од ангажмана и враћали се

кући јесу корупција у оквиру тзв. Исламске државе, не-исламски принципи живота и живот који је тежак и разочаравајући²⁷⁾. С обзиром да је за кривично дело Учешће у рату или оружаном сукобу у страни држави извршено у основном облику прописана казна затвора до 5 година, самим тим могло би да се примени начело опортунитета²⁸⁾. Лицу које се заиста покајало због одласка у Сирију, треба пружити прилику да се активно укључи процес дерадикализације и помогне у спречавању других лица да понове његову грешку.

Друштво посебну пажњу мора да посвети породицама чији су чланови отишли у Сирију, а нарочито оним породицама чији члан је већ погинуо у сукобима. Реч је о породицама које, поред тога што су углавном у тешком социо-економском положају, налазе се у процепу између оних који осуђују што се њихов члан породице прикључио вехабијама с једне стране, и групама вехабија које величају улогу лица које ратује у Сирији и његову жртву, с друге стране. Пример Есада Кундаковића који даје изјаву након погибије свога сина Елдара, управо показује велику унутрашњу борбу између туге за погинулим сином и поноса што је хтео да „помогне потлаченима“. Кундаковић говори колико се трудио да убеди свога сина да не иде у Сирију, да је реч о пропаганди. Пријатељима свога сина поручује „Никоме нема потребе да иде. Нема потребе ни један да иде. Јер Алах упути кога хоће, а када га позове ми можемо да станемо са аутоматима, а он или ће погинути или ће отићи“⁽²⁹⁾. Мајка погинулог Мирзе Ганића одбија да да било какву изјаву, из страха да се нешто не догоди њеном млађем сину. Ове породице су проживеле велику патњу услед погибије њиховог члана, а њихов живот се наставља на релацији између осуде других због везе са вехабизмом и страха од вехабија који представљају реалну опасност по остале чланове породице.

ЗАКЉУЧАК

„Исламска држава“ претставља озбиљну терористичку претњу по безбедност Републике Србије. Ова претња испољава се на најмање три нивоа: долази до радикализовања станов-

27) Neumann Peter, *Victims, Perpetrators, Assets: The Narratives of Islamic State Defectors*, International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR), 2015. стр 1.

28) Члан 283 Законика о кривичном поступку: Одлагање кривичног гоњења

29) „Отац Кундаковић херојски - Зар не вриједи умријети у помоћ потлаченима“, Интернет: <https://www.youtube.com/watch?v=9wplfjlsUYEE>, Датум приступа: 20.април 2016.

ништва Србије, велики број појединаца и група одлази да ратује у Сирију, и појединци који су ратовали у Сирији обучени су да врше терористичке нападе по читавом свету, укључујући и Србију. Увећава се број лица и група који одлазе у Сирију, а њиховом одласку обавезно претходи радикализација која може да се врши разним путевима. Када је реч о обучености пред одлазак у сукобе, одређени број појединаца обучава се у камповима у Бечу, док је велики број оних који базичну војну обуку и обуку преживљавања похађају у Сирији, непосредно пре укључивања у борбене формације.

Иако је балканско становништво дуги низ година било на удару деловања „Ал Каиде“, ни државе ни друштво нису спремно дочекале ширење зоне утицаја „Исламске државе“ на ово подручје. „Исламска држава“ као један од циљева има утврђивање „власти“ на подручју Ирака и Сирије, те је преузела низ мера укључујући насељавање читавих породица. У складу са тиме, поред врбовања војно способних мушкараца, започето је радикализовање жена, па је све већи број жена из Србије које одлазе у Сирију. На тај начин проблем радикализма поприма и временску димензију, с обзиром са су углавном мајке те које васпитавају децу у складу са својим уверењима.

Генерална и специјална превенција која се спроводи путем кривичног законодавства дају ограничен учинак, те друштво мора да осмисли делотворнији начин у супростављању терористичкој претњи, а у који ће бројне заинтересоване стране бити у могућности да узму учешће. Појачана дерадикализација је најреалнији одговор који друштво може да пружи у борби против ескалације исламистичког тероризма у Србији и спречавању одласка сад не више појединаца, већ и читавих породица из Србије у Сирију.

ЛИТЕРАТУРА

- Annex A: Glossary of terms In: *Prevent Strategy*, Presented to Parliament by the Secretary of State for the Home Department by Command of Her Majesty, June 2011.
- Гађиновић Радослав, „Антитероризам“, Службени Гласник, Београд 2015.
- Гађиновић Радослав, Угрожавање капацитета безбедности државе, Филип Вишњић, Београд, 2013.
- Драгишић Зоран, Јанковић Бранкица, „Радикални исламизам и безбедност Балкана“, *Политика националне безбедности*, Вол.7, 2014., 69-88.
- House of Commons, Home Affairs Committee, *Roots of violent radicalization*, Nineteenth Report of Session 2010-2012, January 2012.

- International Crisis Group, *Serbia's Sandzak- Still Forgotten*, Europe Report, No. 162, Brussels, April 2005.
- Мијалковски Милан, „Домети агресије селефија на неинтегрисаном делу Балкана“, *Војно дело*, Београд, јесен 2011.
- Neumann. Peter, *Prisons and Terrorism: Radicalisation and De-radicalisation in 15 Countries*, International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR), 2010
- Neumann. Peter, *Victims, Perpetrators, Assets: The Narratives of Islamic State Defectors*, International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence (ICSR), 2015.
- Neumann. Peter, „*Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s*“. Report of International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence, January 2015
- Saltman, Erin Marie, Smit Melanie, *'Till Martyrdom do us part' – Gender and the ISIS Phenomenon*, Institute for Strategic Dialogue, 2015.
- Трифунковић Дарко, Стојаковић Горан, Врачар Милинко: *Тероризам и вехабизам*, Филип Вишњић, Београд, 2011.
- Weimann, Gabriel, *How Modern Terrorism Uses the Internet, Special Report*. United States Institute of Peace, Washington, 2004.
- Weimann, Gabriel, *New Terrorism and New Media*. Washington: Commons Lab of the Woodrow Wilson International Center for Scholars, 2014.

Zoran Dragisic, Milica Curcic

FIGHTERS FROM SERBIA IN „ISLAMIC STATE“ –A TERRORIST THREAT

Resume

Departure of the Republic of Serbia citizens to Syria and Iraq and their connection and active participation in a terrorist “Islamic State” is directly reflected in the change of the Republic of Serbia security architecture. The Muslim population is been radicalized by the Internet, activities of radical imams and NGOs. As a result of those activities, number of individuals and entire families that go to Syria is growing. The Republic of Serbia conducts numerous activities in order to prevent the manifestation of terrorist threats by “Islamic state”. As one of the most effective response in preventing departure of Serbian citizens in the conflict in Syria is the application and development of the process of de-radicalization. De-radicalization should be applied by entire society.

Keywords: *Republic of Serbia, Islamic state, terrorist threat, radicalisation, de-radicalisation*

* Овај рад је примљен 19. априла 2016. године, а прихваћен за штампу на састанку редакције 22. априла 2016. године.